

FENOMÉN ALIKVOTNÍHO ZPĚVU JAKO VŠESTRANNÝ FUNKČNÍ NADSTANDARD VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH V OBLASTI HUDBY

The Overtone Singing Phenomenon – Multifunction Above Standard of Lifelong Music Education

Mgr. Anna Neuwirthová

Ostravské univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, Katedra hudební výchovy

Anotace

Text je dalším pohledem na možnosti celoživotního vzdělávání v oblasti hudby pomocí fenoménu alikvotního zpěvu. V první části krátce informuje o jeho kořenech a historii, současném postavení na evropském hudebním poli a podobách využití. Druhá část textu nabízí podněty pro jeho funkční a praktickou využitelnost v oblastech hlasové výchovy, sbormistrovství nebo muzikoterapie a pohlíží na téma z pozice hudební psychologie.

Annotation

This text is another one view at the possibilities of lifelong education in the field of music by overtone singing phenomenon. First part of the text is informative – about overtone singing roots and history, right present position in music and its utilization. Second text part is inspirational for it's another usability in vocal education, choir leading or music therapy and view the theme from music psychology position.

Alikvotní zpěv

Alikvotní zpěv (něm. *Obertongesang*; angl. *overtone singing*), v některých odborných textech označovaný jako „bifonický“ nebo „harmonický“ zpěv,¹ je specifickým druhem zpěvu založeným na vědomém zesílení alikvotních tónů obsažených v hlasovém projevu. Pomocí různých poloh jazyka a současně jemné práce s ústním rezonančním prostorem se rozezná zvuk připomínající hvízdání nad základním (zpívaným) tónem. Ve výsledku pak slyšíme dvouhlasou melodii z úst jediného zpěváka. Pořadí znějících alikvotů je dáno zákonitostmi hudební akustiky (harmonická řada).

Historie

Technika dvouhlasého zpěvu má původ ve východních kulturách – především v mongolské, altajské, tibetské a tuvinské, ačkoliv existují názory, které ji spojují i se středověkou Evropou.² V Tibetu je harmonický zpěv dodnes součástí meditace tamějších

¹ Viz např. příspěvky MATOUŠEK, V.: *Techniky ústní resonance v etnické hudbě*; KUČERA, M.: *Rezonanční techniky umožňující bifonii a rozšíření hlasového rozsahu* – oba In: *Psychotrofon 2*, soubor přednášek. UP OC, Olomouc 2004.

² Při zpěvu gregoriánského chorálu často zároveň zaznívají alikvotní tóny. Nejde o cílený efekt – občasná „polyfoničnost“ je mj. způsobena častým výskytem vokálů v latinském jazyce ve vztahu k soustředěnému

mnichů. V Tuvě, podobně jako v Mongolsku a Altaji, je alikvotní zpěv součástí tradiční lidové kultury – pěvci pomocí této hlasové dovednosti dokáží popsat přírodu domoviny, neboť je založena na nápodobě přírodních zvuků, zpěvu ptáků, větru, zvuků zvířat atp.; tuto onomatopoickou schopnost umožňují jejich rozdílné pěvecké techniky (*khöömei*, *sygyt*, *kargyraa* aj.). Alikvotní zpěv byl také odpradáвна součástí šamanské léčitelské tradice mnohých přírodních národů ve světě.³ Jsou známy desítky pro nás netradičních hudebních nástrojů, které měly a mají pro dané kmeny či národy podobnou funkci, jako harmonický zpěv – harmonizovat tělo i mysl, jinde léčit nemoci nebo umrtvovat lidem škodlivé vibrace. Ne nadarmo byly často tyto nástroje (či zpěv) pouze v rukách toho, kdo léčil – zpravidla šamanů.

V Evropě se harmonický zpěv objevil až v průběhu 20. století, a to zásluhou, Karlheinz Stockhausena a jeho vokální kompozice *Stimmung* (1968). V současnosti již v zahraničí existuje celá řada zpěváků i sborů popularizující alikvotní zpěv. V evropském prostředí se dokonce ustálily základní pěvecké techniky (Ng, Bird, Gong technika), které v sobě spojují uhlazenost západní klasické hudby s alikvotní technikou východu. Obecně však platí, že mnozí euroameričtí umělci experimentují s těmito způsoby zpěvu a hledají další možné originální techniky; téma alikvotního zpěvu není ještě zdaleka uzavřeno.

Současná euroamerická hudební scéna

V současné době existuje na hudební scéně celá řada pozoruhodných umělců i sborových těles věnujících se harmonickému zpěvu. Se zahraničních jmenujme alespoň ty nejvýraznější: David Hykes (zakladatel a umělecký vedoucí newyorského Harmonic choir), Jill Purce (žačka a pak také dlouholetá spolupracovnice K. Stockhausena), Michael Vetter (autor třídílné publikace Obertonschule), Sarah Hopkinsová (australská skladatelka a všestranná umělkyně, známá především svými vystoupeními s violoncellem a alikvotním zpěvem), Christian Bollmann (zakladatel německého Overtone Choir Düsseldorf), Sainkho (význačná zpěvačka i skladatelka alternativní hudby původem z Tuvy), Wolfgang Saus (experimentátor a propagátor alikvotního zpěvu, zakladatel originálního hudebně – pohybového tělesa Harmonic Connection), Tran Quang Hai (pedagog pařížské univerzity, etnomuzikolog, jeden z největších odborníků na alikvotní zpěv, držitel mnoha ocenění) a mnozí další. Za českou hudební scénu můžeme zatím jmenovat jen Jana Staňka (sbormistra, zakladatele alikvotního sboru Spektrum) a Petra Matuszka (osobitého umělce a interpreta jak vážné tak etnické hudby) nebo alikvotní sbor Tashi Deley. Novinkou je mezinárodní alikvotní sbor Europa, který vznikl v druhé polovině srpna 2006 v Liberci, spojující v sobě zpěváky převážně z České republiky, Německa, Švédska, Itálie a Francie.

Oblasti využití alikvotního zpěvu

Dnes je již alikvotní zpěv součástí několika oblastí; v euroamerickém prostředí se stal žádoucím prvkem při *sborové i koncertní (sólové) činnosti* umělců. Mezinárodní společenství sborů i sólových zpěváků se intenzivně propojuje a velmi rychle roste. Problémem, který však není zásadní pro toto rozšíření, je stále nedostatečný počet původních skladeb vytvořených pro tuto techniku zpěvu – jak sborových tak sólových. Velmi často se autory nových skladeb stávají sami zpěváci. Kvalita bývá ale často závislá na odborné erudovanosti hudebníků.

pěveckému projevu. Není však dokázáno, že existoval hlubší vztah mezi gregoriánským chorálem a cíleným užíváním harmonických tónů ve středověku.

³ Podrobněji viz van TONGEREN, M. C.: Overtone singing.

Jedním z mála skladatelů – zpěváků je i Stuart Hinds, jehož práci už čas prověřil. Sborová tělesa situaci řeší velmi často úpravou tradičních sborových skladeb různých oblastí. Dřívější experimenty totiž ukázaly nebývale krásný zvuk sboru, zpívá-li alikvotně. Navíc prostřednictvím znalosti alikvotních tónů v návaznosti na hudební akustiku je možné výrazně přispět ladění sboru. Nejde jen o obohacení zvuku, ale o vědomou práci sbormistra. Výrazněji znějící alikvotní tóny vedou zpěváky k daleko přesnější intonační čistotě. Samotný výsledný zvuk sboru není s ničím porovnatelný.

Duchovní oblast. Alikvotního zpěvu se velmi často s oblibou věnují také nadšenci, kteří jsou aktivní na poli různých duchovních hnutí nebo mají blízko k východním náboženstvím. Umělecké cíle však nemají vysoké, často jim dokonce chybí jakákoliv hlasová průprava. Díky tomu mohou být jejich vystoupení někdy až kontraproduktivní, což způsobuje onen nedostatek zkušeností a znalostí. V technice alikvotního zpěvu se také příliš nerozvíjejí; jejich preferencí je meditace či relaxace pomocí zpěvu alikvotních tónů na nepohyblivém (někdy nepříliš kvalitním) základním tónu. Přesto si nemyslím, že bychom zde měli důvod hovořit o oblasti duchovního zpěvu v tradičním pojetí hudební historie; daleko důležitější je v tomto případě efekt, který alikvotní zpěv vyvolává a který je velmi atraktivní pro další oblast:

Oblast muzikoterapie. Domnívám se, že alikvotní zpěv je výborným muzikoterapeutickým prostředkem nejen z pohledu terapie zpěvem, ale také z pohledu zmiňovaného charakteristického efektu alikvotního zvuku na zpěváka i posluchače. Víme, že existuje úzká souvislost mezi psychikou člověka a hlasovým projevem. Hlas je zrcadlem psychického stavu jedince. Umění vládnout hlasem je proto také jedna se základních dovedností mnoha profesí – od umělců, přes pedagogy až po např. manažery. Ve zpěvu se nejvíce zjevuje lidská duše, což je možná důvod, proč se lidé při zpěvu musí tak často překonávat nebo naopak proč se tak často skrývají do konvenčních naučených hlasových zvyklostí. Člověk tak velice snadno ztrácí kontakt se svou přirozeností, odpojuje se od vlastní emocionální zkušenosti. Přitom každý, kdo se zpěvem zabývá, může potvrdit, že intenzivní zpěv bývá spojený s pozitivními psychickými a tělesnými reakcemi – uvolňuje vnější i vnitřní křeče, boří duševní bloky atd.; dalo by se říci, že spouští samoléčebný proces těla. Spolu s ním jde ruku v ruce sebedůvěra a radost z projevu.

Zpět k alikvotnímu zpěvu. Kromě jmenovaných kvalit v sobě alikvotní zpěv nese něco navíc, díky svému uklidňujícímu efektu. Technika harmonického zpěvu totiž vyžaduje maximální vnitřní koncentraci a celkové uvolnění. Alikvotní zpěvák musí být vnitřně velmi soustředěný a otevřený hluboké percepci, neboť bez umění slyšet a vnímat alikvotní tóny ve zvuku by výsledky zpěvu byly nevalné. Tato nutnost tříbí a cizeluje zpěvákův sluch a dělá ho velmi senzitivním na jakékoliv zvukové podněty. Alikvotní zpěv v širším kontextu v sobě zahrnuje celou škálu pěveckých technik, které jsou šetrné k hlasivkám. Spolu se svou univerzálností (aliquotně zpívat může každý, kdo má hlas) tak přispívá nejen k ozdravování duševnímu, ale také funkčnímu a fyziologickému. Z tohoto pohledu je velmi žádoucím prvkem v hlasové (i pěvecké) pedagogice.

Závěrem

Alikvotní zpěv v sobě skrývá obrovský potenciál využití jak na poli uměleckém, tak terapeutickém a hudebně-pedagogickém. Přesto, že je v zahraničí už mnoho let velmi rozšířený a žádaný, v naší zemi se k němu přistupuje s předsudky z části způsobené informačním vakuem. Alikvotní zpěv je naprosto jedinečným terapeutickým prostředkem a po zvukové stránce ojedinělým zjevem v hudbě evropské i neevropské. Neopakovatelná zkušenost, kterou odhalujete svůj hlas, otevírá dveře nejen do vlastního nitra, ale učí zcela jiným způsobem vnímavosti k veškeré hudbě.

Domnívám se, že výuka alikvotního zpěvu by měla participovat všude, kde je vyučováno práci s hlasem a hudbě (tedy ne jen v závislosti na pěvecké pedagogice). Vzhledem ke své zmiňované univerzálnosti je vhodný pro všechny věkové kategorie i typy studia jako nadstandard stávajících hlasových znalostí a dovedností. Jako prostředek zdokonalující ladění i celkový zvuk sboru, se může stát nepostradatelnou oporou sbormistrům profesionálním i neprofesionálním. Svým přesahem do oblasti percepce hudby a terapie je zcela žádoucím prostředkem přispívajícím osobnostnímu rozvoji.

Literatura

- VAN TONGEREN, M.C. *Overtone singing*. Fusica: Amsterdam, 2004.
- SAUS, W. *Oberton singen*. Traumzeit: Verlag, 2004.
- VYSKOČILOVÁ, E. *Psychosomatické pojetí hlasové výchovy*. AMU Praha 2005.
- FELBER, R. – REINHOLD, S. – STÜCKERT, A: *Muzikoterapie a terapie zpěvem*. Fabula: Hranice, 2005.
- NEUWIRTHOVÁ, A.: *Alikvotní zpěv – mýtus i realita v hudební pedagogice*. Sborník 28. muzikologické konference Janačkiana 2006. Praha: Divadelní ústav, 2006.
- Workshopy Liberec, Bad Essen, Praha.